

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/16, p. 189-202

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.11965>
ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

This article was checked by iThenticate.

MATRUŞKANIN İRONİSİ: ŞAKİRTTEN HAŞŞAŞİ ÇIKARMAK! - DARBE TEOLOJİSİNİ ANLAMA DENEMESİ -

*Mehmet EVKURAN**

ÖZET

15 Temmuz darbe girişimi ve ardından yaşanan olaylar, Türkiye’de din-devlet-toplum ilişkilerini yeniden düşünmeyi zorunlu kılmıştır. Müslüman iyimserliğinin de aşındığı bu süreçte, ‘dindar kişi güvenilirdir.’ sözü de anlamını kaybetti. FETÖ’yü anlamak, kaçınılmaz olarak kurumsal ve kuramsal bir öz eleştiriye zorunu kılmaktadır. Fetullah Gülen’in kişilik yapısı, mehdilik ve seçilmişlik düşüncesi, hareketine çizdiği yol Sünnilik içinde Batınlık oyunu oynadığını ortaya koymaktadır. Özellikle açıklanmamış mehdilik-mesihlik iddiası, kendi elit tabanında sabit bir inanç haline gelmiştir. Her düzlemde kendini bir ‘hizmet hareketi’ olarak tanıtan bir dinî bir yapılanmanın çok yönlü bir terör örgütüne dönüşümü, dış desteklerin yanında ideolojik hazırlığa da bağlıdır. Örgüt, güçlendikçe kendisini diğer dinî oluşumlardan net biçimde ayırmış, İslam’ın en doğru temsilcisi olduğu düşüncesini açık ya da örtük biçimde ifade etmiştir. Darbenin teolojik meşruiyeti, temelde Fetullah Gülen’in kişisel seçilmişliği inancı üzerine kurulmuştur. Örgütün seçilmişliği ve imtiyazı da liderinin seçilmişliğinden gelmektedir.

Fetullah Gülen, söylemlerinde ve yazılarında Sünnî kimliğe açık vurgularda bulunmuştur. Ancak başını çektiği hareket inanç ve davranış olarak incelendiğinde Sünnilikten bir kopuşu ifade etmektedir. Müslüman-Sünnî toplumda takkiye uygulamalarına ısrarla devam etmiş ve bunu fırsatçılık ve ilkesizlik olarak normalleştirmiştir. İkinci olarak Müslüman toplumunun iktidarı ve toplumu ile çatışmaktan kaçınmamıştır. Oysa Sünnî siyasal gelenekte otorite ile çatışma, büyük fitneler doğuracağı için onaylanmamıştır. Son olarak da Müslüman olmayan güçlerle yakın ve sıkı ilişkiler kurmuştur. Öyle ki bu ilişkiler onu, Müslüman coğrafya aleyhine ittifaklar kurma noktasına götürmüştür.

15 Temmuz sonrası süreçte nasıl bir din politikası izleneceği konusu çok tartışılan konulardandır. Şimdilik güvenlik eksenli çözümler öne çıksa da orta vadede demokrasiyi ve çoğulculuğu merkeze alan politikalara dönüş yapılması beklenmektedir.

* Prof. Dr. Hitit Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Kelam, El-mek: mehmetevkuran@hitit.edu.tr

Anahtar Kelimeler: Din-siyaset ilişkisi, FETÖ/PDY, din eğitimi, demokrasi, tarikat ve cemaatler.

**MATRYOSHKA'S IRONI: TO REMOVE AN ASSASIAN FROM
DESCIPLE -A STUDY ON THE UNDERSTANDING THE COUP'S
TEHOLOGY**

ABSTRACT

The July 15 Failed Coup Attempt and events after entailed to rethink the religion-state-society relations in Turkey. In this process, which Muslim optimism has overcome, the phrase 'faithful person is trustworthy' has lost its meaning. Understanding FETO inevitably requires an institutional and theoretical self-criticism. Fethullah Gulen's personality, his discourse, thought of chosenness and the way he draws his movement reveals that he played the Batnism-esotericism game behind mask of the Sunnism. Especially, the unexplained condemnation of the mahdism-messianism has become a constant belief around his inner circle. The transformation of 'goodness and service movement' into a terrorist organization, also dependent on ideological preparation besides external supports. Theological legitimacy of coup is basically based on the chosenness of FETÖ. Fethullah Gülen emphasized his commitment to Sunni identity in his discourses and in his writings. But if beliefs and behaviours of his movement is examined, it can say that his movement expresses the rupture from Sunnism. Firstly, it insisted on applying the plagiarism (taqiyyah) in the Muslim-Sunni society and made the taqiyya which is an exceptional situation, the rule. Taqiyyah have been the basic principle of behavior and lifestyle of FETÖ. This situation has caused a confidence crisis and has damaged the image of Muslims. Secondly, it did not escape conflict with power and institutions of Muslim society by which it inhabited. Yet in the Sunni political tradition, the conflict with authority has not been approved, due to the fact that it will lead to massive wars and chaos (fitnah). Finally, he established close and close relations with non-Muslim forces, so that it took him to establish alliances against Muslim geography. In the post-15 July period, the question of what kind of religious policy to follow is much debated. For now, security-oriented solutions come to the forefront. But it is expected that democratic and pluralistic policies will become more important in the middle ward.

STRUCTURED ABSTRACT

Islam is based on clear and obvious evidences (nass). The first Islamic society was founded on openness, controllability and accountability principles. After prophet Muhammad attempts to institutionalize, developed under the pressure of nervous (asabiyyah) struggles. The basic principles of Islamic moral teachings such as the manager's accountability, criticism and consultation have begun to erode. In a short time the management sense was transformed. The

administration was seen as a privilege appreciated by God. Managers began to see themselves as elites who accounted for Allah, not the people.

According to Shia, the rulers are chosen by God. This thought has become a belief principle under the name of imamate. This belief in Shi'a influenced the Sunni masses. In fact, the deviation between ruling and ruled is a common problem of both Shiite and Sunni societies. The charismatic leader concept is clear in Shiite, in Sunnism is culturally widespread. This is the theological reason for the emergence of movements of elected and redeemer leader. Sunnism is living this problem deeply. Because, on the one hand, he rejects the imamate theoretically, but he suffers from its social crises in practice more than Shia.

In political theology, where the manager receives the right to govern from God directly or indirectly, the opposition is both 'rebellion' and 'blasphemy' (kufr). In the Islamic world where religion is used as a means of legitimation, the culture of democracy can not develop. For this reason, efforts to establish social theory depend on critical evaluation of theological accumulation. The obstacle to a rational political culture in the Islamic world is in the 'civil social structure'. Personality cults and mysterious organizations in civil society are preventing political values from reaching the masses. After a while, they determine politics and social construction. One of the basic concepts that make personality cults is the Mahdism. This concept is also blended with the Messiah belief and a doomsday narrative is created. The FETÖ/PDY speaks reasonably, but in the essence and the core it indoctrinates powerfully and systematically that the F. Gulen as a leader is 'elected'. Many upper and middle-level community members believe that their leader is 'Mahdi'. In this case, anyone who stands in front of the Mahdi, and prevents his movement, will be perceived as the soldier of Dajjal. Although this war continues at the level of thought, it is inevitable that it becomes an actual conflict.

It is almost impossible to compete under 'open society conditions' with a structure that conceals itself well and implements all kinds of licenses and orders in line with its group interests. Democratic negotiation is based on the fact that the groups behave in full transparency. Otherwise it will not be possible to determine the demands and needs. The rigid secularist politics of the nation state have forced religious groups to follow up with self-protection concerns. For this reason, it is necessary to question the oppressive political system that forces to engage in deception (taqiyyah) to compel them when they are dealing with the wounds that the dissemblers open up on the social structure and morality.

In the modern times, the religious groups who acted as civil resistance to the Western-secularist governments tolerated each other with tolerance. In fact, everyone knew what the other was doing., The policy of strengthening and educating people was being implemented by using democratic methods and educational opportunities. The F. Gulen community benefiting from the prestige of the Nurcu movement was reinforced in this frame by the will, support and cooperation of the Islamic community. The F. Gülen community benefited from the prestige of the Nurcu movement and strengthened with the will, support or

Turkish Studies

cooperation of the Islamic community. It soon became a global force. The congregation, which has improved its structuring within the state and society until the time of the ruling AK Party, fell down with the ruling. The congregation without political responsibility wanted to use the possibilities of political power for its own benefit. The war of power was inevitable. FETO tried to position the statues of critical state officials, but compared with the resistance of the government. The 17-25 December case was a low-intensity coup attempt. The intention and potential of the organization was deciphered.

This struggle for power could not only go through a political language. There was also a theological language needed. Because the community had a very intense theological accumulation and gnostic depth. In this context, the qualification of 'Haşhaşi' (Assassin) was widely accepted and accepted as an argument that nullifies the theological legitimacy of the community.

One of the deeply wounded concepts in this process is the image of Muslims and religious values. There was a deep confidence crisis especially among religious groups. Together Muslim optimism has been exhausted. The importance of rational and realistic thinking in social politics has been understood. According to the measure of merit, not the religious references, the understanding of managing the state came to the forefront. On the evening of July 15th, the difference of those who resisted the coup indicates a more inclusive social theory.

In this article the answers to these questions are sought:

- What is the essence of FETÖ's political-theology?
- What policies did the FETÖ monitor against the assembly and the state?
- What is the role of Mahdism in it's belief system?
- How is the relationship of F. Gulen organization with the Sunni tradition?
- What was a theology of the coup?

Keywords: Religion-politics relation, FETÖ/PDY, religious education, democracy, sect and communities.

Giriş

15 Temmuz 2016 tarihinde Türkiye'nin hemen tüm şehirlerinde gerçekleşen darbe girişimi ve sonrasında yaşananlar, sadece Türkiye için değil geniş bir coğrafyada Türk ve İslam dünyasındaki köklü değişimler için de bir milat olacaktır. Darbe olarak adlandırılan ancak eğer başarıya ulaşmış olsaydı ülkenin işgal edilmesi olarak ilerleyecek olan plan, Türk halkının hızlı, kararlı ve yoğun tepkisi sayesinde püskürtüldü. Bu süreç, siyaset ve sosyal bilimler açısından bu süreç oldukça zengin bir çalışma alanı ortaya koydu. Başta din-siyaset, ordu-devlet, sivil toplum-toplum-devlet, din öğretimi, siyasal kültür, sosyal teori ve değerler vb. gibi başlıklar altında yapılacak çalışmalarla, sürecin bize söylediklerini anlamaya çalışmak gerekir.

Fetullah Gülen hareketi, 50 yıllık bir geçmişe sahiptir. Başlangıçta salt dinsel gerekçelerle dindar insanlar arasında yayılan hareket uyguladığı politikalar ile ekonomiden kültüre, medyadan eğitime, politikadan spora uzanan geniş bir alana yayıldı. Dünya çapında açtığı okullar ve düzenlediği etkinliklerle de 'küresel bir güç' haline geldi. Ak Parti hükümetleri ile bir süre uyum

içinde çalışan ve önemli kazanımlar edinen hareket, devlet kurumları içinde abartılı biçimde kadrolaşmasını sürdürmeye çalıştı. Önemli atamalar başta olmak üzere devlet yönetimi ve kurumsallaşma konularında ortaya çıkan anlaşmazlık, kısa zamanda gerilime dönüştü.

Terörle mücadeleyi, ekonomiyi ve eğitimi manipüle etmek, yurt dışında ülke aleyhine propaganda yapmak gibi yollara başvuran ve 17-25 Aralık 2013'teki düşük yoğunluklu spesifik 'darbe' girişiminden sonra 'Paralel Devlet Yapılanması' ve 'Haşşaşîler' olarak nitelenen cemaatin kamudan tümüyle tasfiye edilmesi süreci hızlandı. 50 yıllık birikimini kaybetmek istemeyen cemaat küresel güçlerin de desteğiyle 15 Temmuz 2016'da ordu içindeki unsurlarıyla darbe girişiminde bulundu. Ordu içinde darbeye karşı olan güçler, emniyet teşkilatı ve muazzam bir halk desteğiyle darbe girişimi önlendi ve geri püskürtüldü. Karşı-darbe süreci başladı ve artık cemaat 'FETÖ/PDY' (Fetullahçı Terör Örgütü ve Paralel Devlet Yapılanması) olarak tescillendi. Devletin yeniden yapılanması için gereken zemin oluştu ve radikal kararlar uygulanmaya başladı.

İslam'da Din ve Siyaset İlişkisinin Kökleri

İslam dünyası bir süredir, tarihsel süreçte kısa sayılabilecek Batıcı-seküler hegemonyanın ardından İslam'ın hızlı ve sert geri dönüşüne tanıklık ediyor. Aslında İslam hep 'buradaydı' ve bastırılmaya çalışıldığı süreçte de bir yere gitmiş değildi. Kurumlarda baş göstermesi engellenen İslam toplumsal hafızaya ve kuytulara geri çekilmişti. Demokrasinin imkân ve fırsatları, biraz sabır ve akıllı bir mücadeleyle önce muhalefete oradan da iktidara taşındı.

İslam, kuruluşundan itibaren toplumsal ve politik olanı içselleştirmiş bir dindir. Hz. Muhammed, Mekke'de süren baskı ve sivil direnişle dolu 13 yıllık bir sürenin ardından Medine'ye yerleşti. Burada kısa zamanda bir İslam cemaati ve toplum kuruldu. Toplumun dini olduğu kadar sosyal ve politik yönetimi de Hz. Muhammed'in otoritesine bağlıydı. Ancak yönetim, insanların aktif katılımı, desteği ve gücün ahlakî kullanımına dayanıyordu. İlk dönemde otorite algısının ipuçları nasslarda ve uygulamalarda okunabilir (Şura suresi, 38. ayet; Âl-i İmrân suresi, 159. ayet;). Kur'an'da Hz. Muhammed'i düzelten ve hatta eleştiren (Abese suresi, 1-3. ayetler; Âl-i İmrân suresi, 144. ayet; A'râf suresi, 188. ayet; Yunus suresi, 49. ayet; En'âm suresi, 150. ayet; Kehf suresi, 110. ayet; Enbiyâ suresi, 34. ayet) anlatımlara ve sahabe ile Hz. Muhammed arasındaki ilişkilere bakıldığında, kutsal ve sorgulanamaz bir otorite algısından çok, paylaşım ve eleştiriye açık bir otorite kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Hz. Muhammed'den sonra İslam toplumunun en ciddi problemi yönetici seçimi olmuştur (Akbulut, s. 49). Önceki alışkanlıkları ve İslam'ın bir etkisi olarak Müslümanlar bu sorunu açık istişare ve tartışma yöntemiyle çözmeye çalıştılar. Süreç Ebu Bekir'in yönetici seçilmesiyle sonuçlandı. Bu sonucu peygamberin yakın akrabaları olan Haşim Oğulları'nın pek sindiremedikleri anlaşılmaktadır. Onlar, içten kırgınlık yaşasalar da, yönetimden kendilerini uzak tutmaya çalışan girişimler karşısında, kaosa yol açan bir tutum içine girmediler. Onların kırgınlıkları, daha sonraki süreçte oluşan siyasî-mezhebi kimliklerin dominant unsuru haline gelmiştir (Fığlalı, s. 267, 268).

Siyasal kurumsallaşma ve toplumsal süreklilik oluşturma sürecinde belirginlik kazanan mezhebi kimlikler, politik değerleri teolojik bir dille formüle ettiler. Tarihe ve siyasete radikal muhalif bir gözle bakan Haricilik ve Şiilik, itiraz, muhalefet, direniş gibi değerleri dinselendirirken, sosyal düzeni ve tarihsel düzeni koruma kaygısındaki Sünnilik de uyum, itaat, istikrar gibi değerlere dinsel atfetti (Evkuran, ss. 263-274). Bugün yaşayan Mezhebî kimliklerin dinsel olmaktan çok politik birer kuruluma sahip oldukları görülmektedir. Bu nedenle de mezhebî kimliklerin güçlenmesi, politik gerilimi de beraberinde getirmektedir.

İslam mezhepleri tarihi çalışmalarında, İslam'daki büyük farklılaşmalar mezhep ve fırka kavramları ekseninde ele alınmaktadır. Ülkemizde gerek bilimsel gerek popüler düzeyde daha çok

mezhep kavramı kullanılmaktadır. Ancak İslam dünyasındaki dinsel farklılaşma olgusunu ele alırken mezhepleşme kavramı tek başına açıklayıcı değildir. Fıkhî ve teolojik farklılaşmayı ifade eden mezhep kavramı, daha çok İslam içi kutuplaşmayı anlatır. Ancak bu kavram daha alt farklılaşmaları anlatmaz. Örneğin; mezhep içi ortaya çıkan farklı eğilimleri mezhep kavramı üzerinden tartışmak, semantik olduğu kadar bilimsel bir hatadır. Tarikat, cemaat kavramları bu alt bölümleri açıklamak amacıyla kullanılmaktadır.

Şia “imamet” kavramını özel bir teolojik anlamda kullanmıştır. Ona göre imamet, nübüvvetin bir devamı hatta tamamlayıcısıdır. Dinî ve dünyevî otoriteyi içeren imamet, Şia’da liderlere karizmatik bir otorite sağlamıştır. Sünnî hilafet teorisi ise daha seküler, pratik ve pragmatiktir. İktidarın dünyevî ve pratik imajı, Sünnî dünyada iktidar mücadelesini tahrik etmiştir.

Bir örgütlenme modeli olarak ilk sufi teşkilatlar, doğrudan iktidar arzusu taşımaktan çok, İslamlaşmanın bir aracı olan sivil gönüllü hareketlerdir. Anadolu ve Balkanlar’ın İslamlaşmasının sufi hareketler eliyle gerçekleştiği ifade edilmektedir. Ancak İslamlaşmanın ileri aşamalarında özellikle devletleşme sürecinde sufilikten değil, somut tarikat yapılarından söz etmek gerekir. Toplumsal bir güç olarak yapılan tarikatlar, devletle pazarlık yapacak ve taleplerini yüksek sesle dile getirecek konuma ulaşmışlardır. Hatta tarikat eksenli isyanlar, toplumu ve devleti sarsacak düzeyde şiddetli olmuştur. Selçuklu ve Osmanlı yönetim süreci, tarikatlar ile inişli-çıkışlı ilişkilerin tarihidir (Işık, ss. 11-19, 126-138).

Yeni Türkiye Cumhuriyeti din ile ilgili sorunları çözmek ve çağdaş bir yönetim oluşturmak düşüncesini öncelemiştir. Laikliğin ilanı, saltanat ve hilafetin ilgası, tekke ve zaviyelerle ilgili karar modern kurumlar üzerinde bir toplum inşası arzusu ile açıklanmıştır. Ancak tarikatların gücü hiçbir zaman yok olmamıştır. Demokrasiye geçişle birlikte eski tarikatların yanında yeni “cemaatler” de sosyal ve politik hayatta etkilerini göstermeye başladılar. Bu tabloya, Batıcı seküler değerler kadar geleneksel İslam’a da tepki duyan İslamcı gurupları da eklemek gerekecektir. Süleyman Hilmi Tunahan ve Said Nursi hareketi kitleleşmesi bakımından özel önem taşıyan iki harekettir. Sağ ve sol partiler bu yapılarla ilişki ve dayanışma içine girmişlerdir. 28 Şubat örneğinde olduğu gibi İslam eksenli tüm hareketlerin artan toplumsal etkinliğini kırmaya yönelik devlet baskısı uygulanmıştır. Ancak kısa zamanda “güçlü geri dönüşler” ile bu yapılanmalar toplumsal ve siyasal etkinliklerini daha da arttırmışlardır.

İslam dünyasında sağlıklı ve sürdürülebilir bir sosyal düzen kurma girişimleri, önce içsel sonra da dışsal sorunlardan dolayı zorluklar yaşamaktadır. Batı’nın İslam dünyasını sömürgeleştirme politikalarının düşünce, kültür ve toplum üzerindeki etkileri ve doğurduğu olumsuz sonuçlar görmezden gelinemez. Ancak İslam dünyasının geçmişten getirdiği yapısal sorunların günümüze olan etkilerini araştırmak daha önceliklidir.

İslam dünyasında dinsel gruplaşma olgusu sadece politik ve toplumsal değil aynı zamanda teolojik bir sorundur. Çünkü gurubu kurmak ve ona süreklilik kazandırmak için kullanılan gerekçeler ahlakî, dinsel ve teolojiktir.

Din-Siyaset İlişkileri ve 15 Temmuz

İslam’da otorite algısı ve din-siyaset ilişkileri en temel sorunlardandır. Ekonomik ve politik güç kazanan bir Müslüman cemaatin, bu gücü nasıl kullanacağı, özünde siyasal değil dinsel sorundur. Din tanımının siyasal otoriteyi de içerecek bir tarzda kurgulanması ve politik gücün vurgulanması, güçlenen her sivil Müslüman yapılanmanın, politik otorite ile özdeşleşmeye çalışmasına yol açmıştır. İslam dünyasındaki sivil dinî kuruluşların, kurumsallaşmanın başında dinsel-manevî bir söylem kullanmaları ve bunu kurumsallaşmanın her aşamasında yapının ihtiyacına göre revize etmeleri din-siyaset sınırını aşındırmaktadır. ‘Hakkı dünyaya hâkim kılmak’ düşüncesi,

her Müslüman gurubun ajandasında gizli ya da açık biçimde iktidarı elde etme arzusunu canlı tutmaktadır.

Fetullah Gülen, Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde çalışan bir vaiz iken, hitabetinin de verdiği güçle çevresinde yavaş yavaş bir cemaat oluşturmaya başlamıştır. Başlangıçta Said Nursi'nin bir talebesi olarak kendine bir alan ve meşruiyet sağlamış ise de zamanla eserleri ve konuşmaları ile 'kendine özgü' bir dinî yapılanma oluşturmuştur. Öyle ki kendilerini Said Nursi'nin şakirtleri ve talebeleri olarak gören diğer 'Nurcu' guruplardan belirgin biçimde ayrılmıştır. Bir tür teolojik-toplumsal özerklik içinde gelişimini sürdürmüştür.

Hareketin en belirgin özelliği Şîlik'te önemli bir ilke olan 'takiyye'yi etkin biçimde uygulamasıdır. Takiyye, tarihi boyunca muhalefette kalmış olan Şîî toplumda, tehlikeler karşısında kendini koruma ve 'hayatta kalma' ilkesi olarak gelişmiştir (Fığlalı, s. 90, 275, 340, 588).

Şîî inancında takiyye, politik bir önlem olarak ortaya çıkmıştır. Ancak zamanla inancın bir parçası haline gelmiştir. Teolojik bir formül içinde ifade edilen takiyye Şia'nın 'öteki'ne karşı uyguladığı bir taktik olmuştur. Takiyye hakkında Şia geleneğinde bir tartışma vardır. Takiyye'nin sınırları, nasıllığı ve kime karşı ne zaman yapılacağı tartışılmıştır.

İslam mezhepler tarihinde takiyye kavramı Şia ile özdeşleşmiştir. Tıpkı tekfir ile Haricilerin, irca ile Mürcie'nin, akılcılık ile Mutezile'nin özdeşleşmesi gibi... Ancak bu özdeşlik Şîlik için bir problem olmuş, karşıtları tarafından Şia güvenilmez ve iki yüzlü bir kitle olarak görülmüştür.

Ehl-i Sünnet alimleri ise takiyye konusunda daha çekimserdir. Onlara göre takiyye 'ızdırâr' altında ve sadece can tehlikesi altında iken uygulanabilir. Bu durumda takiyye istisnasi bir durumdur. Sünnî düşünürlerin bu tutumunda iki neden rol oynamıştır. İlk olarak takiyye kavramının Şia tarafından sahiplenilmesi ve mezhebin ayırt edici bir özelliği olarak tanımlanmasıdır. İkinci olarak ise Sünnî düşüncenin daha çok çoğunluğun bir mezhebi olarak egemen durumda olmasıdır. Sünnîlik, muhalefeti kendine yakıştırmadığı için kuramsal olarak da takiyye teorisine ihtiyaç duymamıştır. Ancak kendisini dışlanmış olan dinî gurupların davranışında takiyye, şu ya da bu düzeyde ancak daima *de facto* var olmuştur.

Dinselleştirilmiş politik bir ilke olan takiyye, Şîî topluluklar tarafından kimliği gizlemek ve olduğundan farklı görünmek amacıyla iktidara ve onun ideolojisini benimseyen toplumsal guruplara karşı uygulanmıştır. Kendisini Sünnî olarak niteleyen ve Şia karşıtı olduğunu vurgulayan bu hareketin takiyye kavramını aynen kullanması bir çelişki olurdu. Bunun yerine 'tedbir' kavramı kullanılmıştır. Kimliğini gizlemek ve kurumlara sızmak için gereken her şeyi yapmak 'tedbir' kavramı üzerinden meşrulaştırılmış ve yıllara yayılan ustaca bir stratejiye dönüştürülmüştür.

Sünnî bir dinî gurubun Şia'nın temel ilkelerinden birisini kavramsal dönüşüme uğratarak daha aşırı ve etkin biçimde uygulaması oldukça çarpıcıdır. Bu, dini yaşamaya çalışmanın değil, politik mücadelenin bir unsuru olarak açıklanabilir. Bu sayede kamu kurumları ve sivil kuruluşlar ele geçirilmeye çalışılmıştır. Demokrasinin sunduğu imkânlar, kriz dönemlerinde oluşan fırsatlar, dinî ve seküler gurupların duyarlılıkları çok iyi değerlendirilmiştir. Seküler ve liberal hassasiyetleri istismar eden FETÖ modern ve laik görünümlü oluşumlar kurmuştur. Nitekim FETÖ ile mücadele kapsamında seküler bazı kurumların da kapatılması şaşkınlık uyandırmıştır.

Aslında bu gurubun yapmaya çalıştığı şey, diğer Müslüman çevreler tarafından az çok bilinmekteydi. Ancak değerlendirme, bir dinî gurubun, fetvanın sınırlarını biraz zorlayarak da olsa Batıcı-seküler gurubun elindeki kurumlara sızmak şeklinde yapılmıştır. Bu bakış açısıyla hoş görülen ve bir ölçüde desteklenen hareket, izlediği politika sayesinde her politik dönemeci başarıyla aşmasını bilmiştir. Ne var ki, İslamcı bir kökten gelen ancak demokrasiyi önemseyen bir hükümet yapılanması karşısında tedbir'in sınırları aşınmaya başladı. İktidar üzerinde hak iddia eden ancak beklediği

Turkish Studies

olumlu karşılığı alamayan hareket, biriktirdiği gücü daha önce hiç yapmadığı ve kendinden beklenmedik biçimde meşru hükümeti düşürmek amacıyla kullanmaya yöneldi.

Bürokrasideki ‘uyuyan unsurları’ nı -hareketin lideri bu yapılar için kırk ikindiler, vaktinde açacak çiçekler benzetmesi yapıyordu.- tam olarak ifşâ olmalarına imkân tanımaksızın birer ikişer kontrollü biçimde bu mücadelede öne sürme politikası izledi. Öyle ki örgüt içinde tam gizlilik esasına göre çalışan ‘hususîler’ gurubu oluşturuldu. Zarar verdiği kadar zarar da gördü, ancak hareketini yok olmanın eşiğine getirme pahasına girilen bu mücadele, hareketin envanterinde açık biçimde kayıtlı olmayan ya da görünmeyen şiddet -belki de buna dünya krallığı stratejisi uğruna sergilenen gereksiz ve aşırı nezaket tarafından ertelenen katıksız şiddet demek gerekir.- kumpas ve komplo taktikleriyle devam etti. Bu taktikler, sözlü yöntemle ve ‘inkarı mümkün’ biçimde icra edildi. Gerilim gittikçe yükseldi. Hükümet meşrû otoritenin dışında işleyen, kamu kurumlarının mevzuatına göre değil cemaatin çıkar ve hiyerarşisine göre işleyen bu yapıyı ‘paralel devlet yapılanması-PDY’ olarak niteledi ve illegal ilan etti.

Bu çerçevede öne çıkan kavramlardan biri de ‘haşhaşi’dir. Şîî-İsmâîlî bir hareket olan Hasan Sabbah’ın liderliğini yaptığı silahlı yapıya benzetildi. Özellikle din anlayışı, lideri ile kitleler arasında kurulan gnostik ilişki, örgütlenme tarzı bakımından haşhaşi olarak nitelenen hareket, toplumsal meşrûiyetini büyük oranda kaybetmeye başladı.

Haşhaşi kavramı Sünnî bilinç açısından tarih boyunca pejoratif bir anlam taşımıştır. Efsanevî lider Hasan Sabbah tarafından kurulup yönetilen ve Şîî-İsmâîlî bir ideolojiye sahip olan bu tarikat, suikastlarla topluma korku salmayı ve iktidarı yıldırma amaçlamıştır. Hasan Sabbah, ‘fedai’ adı verilen müritlerini Alamut adlı gizem dolu ve iyi korunan kalesinde özel yöntemlerle yetiştiriyor, söylentilere göre onlara haşhaşi içiriyor ve telkinlerinin onlara nüfuz etmesini sağlıyordu. Liderlerine tam bağlılık ve ölümüne itaat disiplinine göre yetişen ve böyle davranan tarikat mensuplarına ‘haşhaşi’ denmiştir. Zamanla anlam değişimine uğrayan kavram, Batı dillerinde suikastçı (assassin) anlamında kullanılmıştır. Yine bir haşhaşi suikastı öldürülen meşhur Selçuklu veziri Nizâmülmülk’ün Sünnîliği yaymak üzere kurduğu Bağdat Nizâmiye medresesinde hocalık yapan Gazzâlî, bu konuda bir eser yazmıştır. ‘Batınîliğin İcyüzü’ olarak Türkçeye çevrilen kitap, Batınîlik hakkında yazılan etkili metinlerden biridir. Bu metni farklı kılan özellik, Batınîliği yüzeysel olarak sapkın ilan etme kolaylığına kaçmayıp, ideoloji ve söylem eleştirisi yapmasıdır. Batınî teolojiyi, dayandığı teorik temelleri ve izlediği yöntemleri ayrıntılı biçimde anlatan ve onların geçersizliğini ortaya koyan Gazzâlî, hareketin toplumsal meşruiyetinin ve etkilerinin daralmasında büyük rol oynamıştır.

Bu örnek bir kez daha açık biçimde ortaya koymuş olmalıdır ki, teolojik ve ideolojik kökenli toplumsal sorunlarla en etkili mücadele, entelektüel olanıdır.

Takiyye, Tedbir ve Tevil

Takiyye ve tedbir yöntemlerinin Müslüman toplumda bir hayatta kalma tarzı olarak kullanılması, zorlukla meşrulaştırılabilir. Çünkü Türkiye örneğinde olduğu gibi bir dönem seküler ve laisist politikaların sert biçimde uygulandığı bir ortamda kendini koruma adına takiyye ve tedbir yöntemlerine başvurulmak zorunda kalınması anlaşılabilir. Elbette bunu tercih etmek yerine direnme ve karşı koyma yolu seçen İslamî ve gelenekçi guruplar olmuştur. Sonuçta bu farklılık ‘gurubun ya da cemaatin kendi içtihadıdır.’ denilerek tolere edilmiştir.

Ancak ülkede demokrasinin gelişmesine bağlı olarak din ve dindarlar üzerindeki baskıların kalktığı bir aşamada, hala takiyye ve tedbirin uygulanması ciddi anlamda şüpheler uyandırmaktadır. Müslüman bir gurubun, din karşıtı seküler çevrelerin yanında diğer Müslüman guruplara karşı da takiyye ve tedbir yöntemlerini uygulamaya devam etmesini, en azından dinî bir mantıkla açıklanmak

oldukça zordur. Zorlukları aşmak ve kendini güvene almak kaygısıyla belirli bir süreçte uygulanan “dönemsel bir uygulama”nın, zamanla cemaatin temel yaşam ve davranma tarzı haline gelmesi patolojiktir. Üstelik bunu kendisiyle aynı inanç sistemini paylaştığı bir topluma karşı uygulamaya devam etmesi meşru, anlaşılabilir ve makul olmayan amaçlar beslendiğine dair bir düşünce oluşturmaktadır.

Takiyye bir davranış biçimi ise, tevil de daha çok sözle ve açıklamayla ilgili bir kavramdır. İslam geleneğinde tevil, metin-yorum ilişkisi çerçevesinde ortaya çıkmıştır. Mezheplerin nasslara yönelik yorumlarındaki aşırılıkları önlemek amacıyla bazı alimler tevil konusunu ayrıca ele almışlardır. Örneğin Gazzâlî, tevilin yasaları konusunda ayrı bir eser yazmıştır. Sorunun ciddiyetini Batınîlerle olan entelektüel ve teolojik mücadelesi sırasında fark eden düşünürümüz, nassların ideolojik amaçlı aşırı yorum sorununu tartışmıştır (Gazzâlî, s. 38 vd)

Dinî metinleri anlamada tevil kaçınılmaz bir yöntemdir. Çünkü metafizik konu ve kavramlardan söz eden din dili benzetmeler ve soyutlamalarla doludur. Bu benzetmeler aslında vahiy tarafından ilk kez kullanılmamakta, vahyin indirildiği dilde zaten yer almakta olan dil sanatlarıdır. Nasslarda geçen benzetmelerin tevil ve yoruma başvurmaksızın literal olarak alınmaları daha büyük bir soruna yol açmaktadır: Teşbih ve teccim. Bu literal yaklaşım, nassların anlaşılmasını önlemenin yanında antropomorfizm başta olmak üzere ciddi metafizik sorunları doğurmuştur (Mâturidî, s. 38, 108, Şehristânî, 117; 21, 27,107, 118, 121).

Bu nedenlerle tevil hakkında yapılan tartışmanın iki boyutu olmuştur. İlk olarak katı lafızcı ve aşırı somutluk peşindeki selefi anlayışın dili ve düşünceyi kuşatması önlenmeye çalışılmıştır. Diğer yandan da gnostik yöntemler kullanarak söz –anlam ilişkisini koparan ve anlamı buharlaştıran Batınî hareketin teolojisini çürütmek amaçlanmıştır (Gazzâlî, s. 5 vd.).

Sünnî ilahiyat geleneğinde takiyye kavramını çağrıştıran konu, azimet-ruhsat meselesidir. Azimet ve ruhsat, İslam hukuk metodolojisinde teklifi hükümlere ait iki kavramdır. Bunlar birbirinin karşıtı anlamlara sahiptir. Allah’ın asıl ve genel olarak teşri ettiği emredilen şeye “azimet” adı verilir. Azimet, farz, vacip, sünnet, müstehap, haram ve mekruh şeklinde tasnif edilen teklîfi hükümlerin tamamını kapsamaktadır. Bu bakımdan azimet özrün bulunmadığı ve mükellef olma şartlarının bulunduğu durumlarda teklifin başlangıcından itibaren geçerlidir.

Ruhsat ise genel durumları ifade eden azimet içerisindeki bir serbestliktir. Genel durumdaki asli hükmün uygulanmasına (azimete) bir engel ya da özür bulunduğu ortaya çıkan müsaade halidir. Hükümlerin uygulanmasına engel bulunduğu, mükellefe tanınan meşru bir haktır. Asli hükmün yerine getirilmesi imkânsız olduğu için ikinci derecede bir hükümdür. Örneğin oruç tutmak genel ve asli bir hükümdür. Ancak kişi hasta olduğunda daha sonra kaza etmek üzere orucunu tutmayabilir. Kişi orucu tutmadığı takdirde asli ve ilk emir olan “azimet”i terketmiş; Allah’ın tanıdığı “ruhsat” a uymuş olur. Zaruret, ihtiyaç, meşakkat ve ızdırâr gibi durumlarda ortaya çıkan ruhsat, Allah’ın bir ihsanı şeklinde değerlendirilebilir. Ruhsatın hükmü genel olarak mubah kapsamındadır ve mükellef istediğine uyabilir. “O, dinde sizin için bir zorluk kılmadı...”¹, “Allah sizin için kolaylık diler, zorluk değil...”² Bu ve benzeri ayetlerde ruhsat ve muhayyerlik vurgulanırken kolaylığın da İslam’ın bir özelliği olduğu anlatılır.

Modern dönemde Kur’an üzerinde yapılan çalışmalarda ilk izleri görülmeye başlayan bu yöntem, kendini ‘bilimsel tefsir’ çabalarında göstermiştir. Hemen tüm bilimsel ve teknolojik buluşların Kur’an’da yer aldığı şeklinde bir apolojik söylem yaygınlaştırılmıştır. İlahiyat çevrelerinde bu yorumlama yöntemini eleştirel yaklaşımlarla ele alınmış ve geçersizliği üzerinde

¹ Hac Suresi, 78.

² Bakara, 185.

genel bir düşünce oluşmuştur. Batı ile İslam dünyası arasındaki gelişmişlik farkı sürdükçe bu tarz yorumların zaman zaman da olsa öne çıkması beklenebilir.

Diğer yandan batınî tevil tarzı, tasavvufun temel geleneksel yöntemidir. Tarikat oluşumlarında bu yöntem, hem dinî ifadeleri anlamada hem de güncel olayları yorumlamada kullanılmaktadır. Yöntem, aşırı esnek olması, kişi kültürüne dayanması ve dinî açıdan güvenilir olması nedeniyle kelim, fıkıh ve hadis alimleri tarafından sürekli olarak eleştirilmiştir.

Kelam geleneğinde, sufilerin kullandığı ‘rüya, keşf, ilham’ gibi yöntemlerin birer bilgi edinme yöntemi sayılmayacağı açıkça belirtilmiştir (Maturidî, ss. 9-17; Neseî, 34-37). Dinî bilgi ve dinî yaşantı gizemli, subjektif ve denetim dışı bir kaynağa dayandırılmaz. Bu sadece teolojik değil toplumsal açıdan da büyük sorunlar doğurmaktadır.

Cemaatin gnostik-batınî damardan beslendiği görülmektedir. Cemaat-örgüt liderinin haftalık periyotlarla Hz. Muhammed ile görüştüğünü ve atılacak her adımı ondan öğrendiğini söylemesi, Şîliğe benzer bir disiplin ve karizma doğurmuştur. Lider ile kitle arasında kurulan ilişkinin tüm romantizmi, irrasyonelliği ve yoğunluğu bu karizmadan kaynaklanmaktadır. Bu ilişki biçiminin cemaate özgü olmadığını daha yaygın bağlamda tarikat yapılanmalarında hakim olduğunu belirtmek gerekir. Cemaat-örgütte farklı olan şey, gnostik yöntemin, ısrarla Müslüman toplum ve coğrafyanın çıkarları aleyhine kullanılmış olmasıdır. Milliyetçi vurguları söyleminde eksik olmayan bir yapı için bu durum ‘açıklanamaz’ dır. Ancak gnostik yöntemi ustaca kullanan bir yapı, bu açık tutarsızlık için de bir tevil bulmakta zorlanmayacaktır. Nitekim tedbir gereği Ramazan ayında oruç tutmamak, içki içmek, açıktan namaz kılmamak, hareketin önünde engel teşkil edenlerin tasfiyesi için ‘zina’, ‘delil uydurma’, ‘tehdit’ vs. dahil tüm yöntemleri kullanmak caiz sayılmıştır.

İtiraf Edilmeyen Cemaat

Din özünde metafiziğe dayanır. Algı ve duyum ötesi bir âleme duyulan inançla beslenir. Dolayısıyla din kavramı belirli oranda bir gizem barındırır. Her şeyin aşikâr olduğu bir dünyada imandan söz edilemez. Ancak imanın gizem içermesi Müslüman toplumun da gizem üzere yaşamını sürdürmesini gerektirmez. İnanan insan tefekkür, ibadet ve ilim yoluyla bireysel olarak manevî ve zihinsel gelişimini sürdürür. Bireysel dinî tecrübe subjektif ve objektif unsurlarıyla yaşanır. Dinî hayatın bireysel tecrübelerle imkân tanınması, genel dinî hayatın subjektif alana indirgenmesine gerekçe oluşturmaz.

İslam dini, kendini apaçık ve şüphe barındırmayan nasslara dayandırmıştır. İlk İslam toplumu açıklık, denetlenebilirlik ve hesap verebilirlik ilkeleri üzerine kurulmuştur. Hz. Muhammed sonrası kurumsal rasyonalizasyon çabaları, asabiyet mücadeleleri baskısı altında ilerledi. Yöneticinin halka hesap vermesi, eleştiriye açık olması ve danışarak karar alması gibi İslam ahlak öğretisinin temelini oluşturan ilkeler aşınmaya başladı. Kısa zamanda yönetim algısı dönüştü. Yönetim Allah tarafından takdir edilen bir üstünlük olarak görüldü. Yöneticiler kendisini halka değil Allah’a hesap vermek durumunda olan bir seçkin olarak görmeye başladı. Kur’anî bir kavram olan kader sözcüğünün cebr anlamında yeniden yapılandırılması ve bir iman ilkesine dönüştürülmesi, halkın pasifize edilmesini sağladı.

Yöneticinin Allah tarafından seçildiği düşüncesi muhalif bir hareket olan Şîlik’te merkezi bir kavram oldu. Öyle ki imâmet adı altında bir inanç ilkesi oluşturuldu (Fığlalı, s. 342-345). Şîliğin Sünnî kitleler üzerindeki etkisini incelemek ayrı bir araştırma konusudur. Ancak konumuzla ilgili olarak şu kadarı söylenmelidir: Yöneten-yönetilen ilişkisindeki sapma hem Şîî hem de Sünnî kültürün ortak sorunudur. Yönetici, meşruiyetini yönettiği insanların onayından alır ve onların rızasıyla yönetime devam eder. Ancak Şîlikte belirgin Sünnîlikte ise kültürel olarak yaygın olan

karizmatik lider anlayışı, seçilmişlik sendromu taşıyan liderlerin ortaya çıkmasının teolojik kökenidir.

Yöneten-yönetilen paradigması, bir kez kutsal-kutsal olmayan arasındaki ilişki olarak kurulduğunda yönetmek kutsal bir hak, ona itaat etmek de kutsal bir görev haline gelmektedir. Yöneticinin, yönetme hakkını doğrudan ya da dolaylı yollardan Tanrı'dan aldığı bu politik teolojide, muhalefet 'isyan' olmasının yanında 'küfür'dür (Evkuran, 2016, s. 8-10). Meşrulaştırma aracı olarak dinin yoğun biçimde kullanıldığı İslam dünyasında, demokrasi kültürü gelişmemektedir. Bu nedenle sosyal teori kurma çabaları, teolojik birikimin eleştirel değerlendirmesine sıkıca bağlıdır.

İslam dünyasında rasyonel politik bir toplumsal kültür geliştirme çabalarının önündeki önemli engellerin, 'sivil toplumsal yapı' içinde yer aldığı fark etmek gerekir. Sivil toplumsal alanda kurulan kişi kültü temelli ve gizem örgütlenmesine dayanan ilişkiler, politik değerlerin kitlelere ulaşmasını önlemektedir. Hatta bir süre sonra başta siyaset olmak üzere toplumsal yapıyı ve kurumları belirlemeye başlamaktadır. Mehdi inancı geleneksel İslam kültüründeki önemli kavramlardan biridir. Bu kavram mesih inancı ile de harmanlanmakta ve bir ahir zaman anlatısı oluşturulmaktadır (Fıglalı, ss. 219-244).

FETÖ/PDY, kitlelere makul tanımlamalar sunmaya çalışırken, özde ve çekirdekte liderinin 'seçilmiş' olduğu düşüncesini oldukça güçlü ve sistematik biçimde işlemiştir. Pek çok üst ve orta düzey cemaat üyesi, liderlerinin bir 'mehdî' olduğuna inanmaktadır. Bu durumda mehdî'nin önüne çıkan, onun hareketinin gelişmesini engelleyen herkes deccal-şeytanın askeri olarak algılanacaktır. Seçilmişlik duygusuna sahip her türden gurubun muhaliflerine yönelik bakış açısı, son kertede iyi-kötü savaşı bağlamında okunmaktadır. Bu savaş, olabildiğince düşünce düzeyinde devam etse de fiziksel çatışmaya dönüşmesi kaçınılmazdır. Nitekim 15 Temmuz'da yaşanan kalkışma bunun bir göstergesidir. Kamu kurumlarında yerleşik cemaat üyeleri, kendilerini tasfiye etmeye çalışan hükümeti devirmek üzere harekete geçmiştir. Ağırıklı olarak ordu imkânlarının kullanıldığı kapsamlı kalkışmada, halka ve kamu görevlilerine karşı silah kullanmaktan çekinilmemiştir.

Bu şiddet, sadece tarihsel olarak biriktirilmiş bir öfkenin salıverilmesi ile açıklanamaz. Bunun yanında derinlerde, teolojik bir kurgunun engellenmesi karşısında duyulan 'şeytanî güçler'i yok etme duygusu yatmaktadır. Seküler nefret ve çatışmadan daha büyük ve güçlü kutsallaştırılmış bir arzu ile karşı karşıyayız.

Tüm bu gnostik ve teolojik savrulmalar demokratik kültürün güçlenmesini ve yaygınlaşmasını güçleştirmektedir. Bu türden sorunlar sadece politik ve kriminal önlemlerle çözülemez. Sağlıklı bir din eğitimi de içeren güçlü bir vatandaşlık eğitimine ihtiyaç duyulmaktadır. Ivan Illich'in "Okulsuz toplum" (Illich, 1971) projesi aslında uzunca bir süredir ülkemizde uygulanmaktadır. Geleneksel eğitim kurumlarının kapatılıp onların yerine modern eğitim kurumlarının kurulması, dinî hassasiyeti yüksek çevrelerde alternatif arayışlar doğurdu. Kur'an'ın ve İslam inancının öğretilmesi amacıyla gizli eğitim yöntemleri geliştirildi. Din öğretiminin baskı altında tutulduğu dönemlerde, bu yöntemi izleyen yapılanmalar halk tarafından desteklendi. Kökleri Cumhuriyet'in ilk yıllarına uzanan dinî guruplar, kurumsallaşmalarını sürekli geliştirdiler. Demokrasinin güçlenmesine paralel olarak da siyasal ve ekonomik güçlerini arttırdılar. Ancak içe kapalı işleyiş biçimleri, takkiye yöntemini şu ya da bu düzeyde kullanmaları nedeniyle açık toplum hedefleri için daima bir risk oluşturdular.

Türkiye'de üniversite çatısı altında yer alan ilahiyat fakülteleri çok değerli bir birikim ortaya koymuştur. Bu kurumların katkısı sadece bilimsel-akademik çalışmalarla sınırlı değildir. Türkiye'deki sivil İslamî düşüncenin gelişiminde de oldukça önemli etkileri olmuştur. Akademik ve eleştirel yaklaşımlarla dinsel öğretinin, mezhebi kimliklerin, itikatların oluşum süreçlerinin ele alındığı bu eğitim kurumları, tutucu kesimlerin hedefindedir. İlahiyat eğitimi itibarsızlaştıran bir

Turkish Studies

dilin medyada, kamu ve sivil ortamlarda yaygınlık kazandığı dahası özendirildiği gözlemlenmektedir. Oysa ilahiyatın sunduğu çözüm, ülkenin önünü açacak türdendir (Evkuran, ss. 51-54).

Teolojik sorunları cesaretle ele alan ve onları ilke bazında çözmeye çalışan yaklaşımlar sadece bu kurumlarda geliştirilebilir. Bu kurumların itibarsızlaştırılması, etkinliklerinin kısıtlanması ya da dönüştürülmesi uzun vadede demokrasinin ihtiyaç duyduğu kültürel zeminin kaybolmasına neden olacaktır.

Devlet toplum ilişkilerinde kimlik değil birey eksenli yaklaşımların öncelenmesi gerekir. Dinî cemaatlerin örgütlenme özgürlüğü demokratik bir haktır. Ancak bunların örgütlenmelerini kamu kurumlarına taşımalarına ya da sivil alanda bireysel hak ve özgürlükler üzerinde baskı yapmalarına hukuk kuralları çerçevesinde engel olunmalıdır. Elbette değerler eğitiminin önemi üzerinde durulmalıdır. Ancak bu kavramın din eğitiminin farklı olduğundan hareketle, her vatandaşın benimseyeceği ortak değerler üzerine kurulması gerekir.

Değerler eğitiminin temel kazanımı, cemaat yerine cemiyete duyulan sadakat ve gurup bağlılığını reddetmeksizin topluma ait olma ve sosyal sorumluluk düşüncesini içselleştirmek olmalıdır. Öte yandan İslamî guruplar ve cemaatlerin, yeni oluşan toplumsal meşruiyet perspektifi gereği, açık toplum koşullarını gözeterek ve ‘vatanseverlik’ duygusuna yer veren bir İslamî yorum tarzı üzerinde daha çok durmaları gerekmektedir. 15 Temmuz ’16 tarihinde yaşananların bize söylediği şeyi doğru anlamak gerekir. Bir mehdî’nin önü kesilirken kendi mehdîlerinin önünün açıldığını düşünen ve mistik heyecana kapılan guruplar elbette var olacaktır. Gerçekten de modern ve özgür toplum, bu kesimlerin teolojik manevraları karşısında kendini savunamayacak kadar güçsüz değildir. Sorunları oluşum ve gelişim süreçlerinde göremeyen, sadece doğurduğu ağır kriz ve sosyal sonuçlar ortaya çıkınca fark etmek, çözüm arama sürecinde de kontrolsüz davranışlarla yeni sorunlara yol açmak, rasyonel olmayan toplumların bir özelliğidir.

Demokrasinin imkânları kadar dindar kesimlerin zaafalarını da ileri derecede kullanan bu hareket, en son 15 Temmuz ’16’da sergilediği saldırılarla toplumda büyük bir infial, nefret ve tepki oluşturmuştur. Hareketin radikal dinî akımlar karşısında ‘ılımlı ve rasyonel İslam’ı temsil ettiğini düşünen kararsızlar da şaşkınlık içinde de olsa karar sahibi oldular. Bu süreç, ihmal edilen devlet güvenlik yapılanmasının ve kamu politikalarının yeniden yapılanması çabalarını hızlandıracaktır. Nitekim hızlı ve radikal adımlar atılmaya başlamıştır. Kapalı toplumsallaşma biçimleri karşısında daha dirençli bir anlayışın güçlendiği görülmektedir. Bunun yanında eğitim paradigmasının da gözden geçirilmesi bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle din eğitimi konusunda açık toplum ilkelerinin öne çıktığı bir paradigmanın uygulanması gereği belirmiştir.

“Müslüman İyimserliği”nin Tükenişi

Kendini çok iyi gizleyen, grupsal çıkarları doğrultusunda her türlü ruhsat ve takiiyeyi uygulayabilen bir yapı ile ‘açık toplum koşulları’ altında rekabet etmek neredeyse imkânsızdır. Zira demokrasi, her türden toplumsal ve ideolojik çevrenin, görüşlerini, niyetlerini ve taleplerini tam bir dürüstlikle dile getirmesini talep eder. Demokratik müzakere, gurupların tam bir şeffaflık içinde davranmalarına dayanır. Bu olmadan talepler ve ihtiyaçların tespit edilmesi mümkün olmaz. Ulus devletin laikçi politikalarının, özellikle dinî gurupları kendini koruma kaygısı ile takiiyeye zorladığı da far edilmelidir. Bu nedenle takiiyecilerin toplumsal yapı ve sosyal ahlak üzerinde açtığı yaraları ele alırken, onları takiiyeye zorlayan baskıcı politik sistemin de sorgulanması gerekir.

Gizliliği ve takiiyeyi ilke edinmiş bir yapının kötülüklerini sıralamak dar bir bakış açısı sunar. Bunun yanında bu kötülüğe karşı kendini koruyamayan sosyo-kültürel yapının ve dinî-teolojik geleneklerin de gözden geçirilmesi gerekir.

İslam'ın ilk döneminde yaşanan siyasi iktidar mücadeleleri, mezheplerin oluşmasına ve onları politik-teolojik değer ve kavramlar üretmesine yol açmıştı. Özellikle Sünnî teolojik sistem toplum ve tarihin korunması adına, konformizm geliştirmiştir. Bu konformist tutum, zamanın ilerlemesiyle birlikte kitlelerin temel davranış modeli haline gelmiştir. Sünnî unsurlar, güçlü iktidarların da marifetiyle bir arada tutuldu ve sosyal düzeni tehdit edecek tutumlardan arındırıldı. Müslüman kimliğini taşıyan insanların işlediği günahlardan dolayı tekfir edilemeyeceği anlayışı gelişti.

Modern zamanlarda Batıcı-laikçi yönetimlere karşı sivil direniş kapsamında hareket eden dinî gruplar birbirlerine hoşgörüyle baktı. Aslında herkes diğerinin ne yaptığını gayet iyi biliyordu. Demokratik yöntemleri ve eğitim imkânlarını kullanarak güçlenmek ve kendi insanını yetiştirmek politikası uygulanıyordu. Nurcu hareketin saygınlığından yararlanan Fethullah Gülen cemaati de bu çerçevede İslamî camianın izni, desteği ve işbirliği ile güçlendi ve kısa sayılacak bir zamanda küresel bir güç haline geldi.

AK Parti iktidarı dönemine kadar devlet ve toplum içinde yapılanmasını geliştirip güçlendiren cemaat, iktidar ile zaman zaman ters düştü. Siyasal sorumluluğu olmayan cemaat, siyasi iktidarın imkânlarını kendi kurumsallaşması için kullanmaya devam etti. Güç savaşı kaçınılmazdı. Bazı kritik devlet kadrolarına kendi müntesiplerini yerleştirmeye çalışan cemaat, iktidarın direnişi ile karşılaştı. Yollar ayrılmakla kalmadı, gizli bir savaş başladı. 17 ve 25 Aralık girişimi düşük yoğunluklu bir darbe girişimiydi. Cemaatin niyeti ve elinin altında tuttuğu potansiyel iyice anlaşıldı.

Bu güç savaşı sadece politik bir dil üzerinden gidemezdi. Bunun yanında teolojik bir dile de ihtiyaç vardı. Zira cemaatin oldukça yoğun bir teolojik derinliği ve esnekliği vardı. Bu çerçevede 'Haşşaşı' nitelemesi cemaatin teolojik meşruiyetini tümüyle boşa çıkaran bir argüman olarak kamuoyunda yayılmaya ve kabul görmeye başladı.

Bu süreçte derinden yara alan kavramlardan biri de Müslüman imajıdır. Özellikle dindar kesimler arasında yaygın olan "Alnı secdeye varan insandan zarar gelmez." düşüncesi empirik olarak yanlışlandı. Müslüman iyimserliğinin sonu geldi. Siyasette ve bürokraside rasyonel ve realist düşünmenin ve doğru kararlar almanın önemi anlaşıldı. Dinî referanslarla değil liyakat ölçüsüne devleti yönetmek anlayışı öne çıktı. Toplumun tüm kesimleriyle dikkate alan politikaların uygulanmasının gereği öne çıktı. 15 Temmuz akşamı darbeye karşı direnen kesimlerin farklılığı, daha kapsayıcı bir sosyal teorinin önemini vurgulamıştır.

KAYNAKÇA

Akbulut, Ahmet, *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası*, Ankara, 2015

Dalkılıç, Mehmet, "Taқыyya (Dissimulation) and its Being Fundamental Belief in Shia Sect", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 15, 2007

Evkuran, Mehmet, "Yüksek Din Öğretimi ve Dinî Kurumsallaşmanın Yakın Tarihi-İlahiyat Fakülteleri ve DİB Tartışmalarına Bir Bakış", *Kelam Araştırmaları Dergisi*, c. 10, sayı 2, 31-52, 2012

-----, *Sünnî Paradigmayı Anlamak-Bir Ekolün Politik ve Teolojik Yapılanması*, 3. Baskı, Ankara Okulu Yayınları, 2016

-----, "On The Nympholept Mahdy and His Blocked Victory- An Inquiry on the Politic- Theology of a Conversion-", *Bilig-Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı 79, 25 Temmuz Darbe Teşebbüsü ve Türkiye Demokrasisi Özel Sayısı, 2016

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/16

- , "Thinking About God, Power and State-An Inquiry on Theological Roots of the Modern Political Paradigm", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 9, sayı 1, 2016
- Fığlalı, Ethem Ruhi, *Günümüz İslam Mezhepleri*, 2. Baskı, İzmir, 2011
- Gazzalî, Ebu Hâmid, *Fedâihu'l-Bâtiniyye*, thk. Abdurrahman Bedevî, 1964, (Türkçesi *Batınlılığın İçyüzü*, trc. Avni İlhan, Ankara, 1998
- , *Faysalu't-Tefrika Beyne'l-İslâm ve Zendeka*, (Türkçesi *İslam'da Müsamaha*, trc. Süleyman Uludađ, İstanbul, 2013)
- Illich, Ivan, *Deschooling Society*, 1971
- İsfahanî, Ragıb, *ez-Zerîa ilâ Mekârimi'ş-Şerîa*, Beyrut, 1980
- , *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, Beyrut, 1992 (Türkçesi Erdemli Yol, çev. Muharrem Tan, İstanbul, 2009)
- İşık, Zekeriya, *Devlet ve Tarikat-Osmanlı Toplumunda Devlet-Tarikat İlişkilerinin İdeolojik Zemini ve Sosyolojik Zemini*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2016
- Korkmaz, Sıddık, *Şia'nın Oluşumu- Hz. Ali'nin Vasiliđi Düşüncesi*, 2. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul, 2015
- Matüridî, Ebu Mansûr, *Kitabu't-Tevhîd Tercümesi*, trc. Bekir Topalođlu, Ankara, 2012
- Nesefî, Ebu'l-Muîn, *Tabırtu'l-Edille fî Usûlu'd-Dîn*, I-II, Ankara, 2004
- Şehristânî, Ebu'l-Feth, *el-Milel ve'n-Nihal*, I-II, Beyrut, 1996